

Stortingets helse- og omsorgskomiteé

Deres referanse:

Vår referanse: 2024/224

Dato: 17.12.2024

Publikasjonsnr.: NIM-H-2024-047

HØRINGSUTTALELSE

Meld. St. 5 (2024-2025) Trygghet, fellesskap og verdighet

1. Innledning

Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM) gir med dette innspill til helse- og omsorgskomiteens behandling av Meld. St. 5 (2024-2025) Trygghet, fellesskap og verdighet.

De senere tiårene har det skjedd en gradvis internasjonal utvikling fra å møte bruk av ulovlige rusmidler med strafferettslige virkemidler til helsemessige tiltak. Flere menneskerettslige organer har særlig uttrykt bekymring for ivaretagelse av rusavhengiges rett til helse. Norge har blant annet fått anbefalinger fra ulike FN-organer om å øke tilgangen til skadereduserende tiltak og helsetjenester for personer som bruker ulovlige rusmidler.¹

Etter NIM syn er stortingsmeldingen en viktig anerkjennelse av denne utviklingen, samt at menneskerettslige perspektiver skal være et sentralt hensyn i ruspolitikken. Samlet sett inneholder reformen mange gode målsetninger som det er viktig at følges opp med konkrete og effektive tiltak for å bedre ivareta rusbrukeres menneskerettigheter.

2. Overordnet om stortingsmeldingen

NIM noterer at stortingsmeldingen omtaler NIMs rapporter på rusfeltet fra de senere årene og følger opp flere av våre anbefalinger, blant annet relatert til stigma og diskriminering, hjelpetilbudet til barn og unge, beskyttelse mot vold og overgrep, og helsehjelp til mennesker med samtidige psykiske og rusrelaterte lidelser.²

¹ Se nærmere om disse forpliktelsene og anbefalingene i rapporten *Rus og menneskerettigheter*, kapittel 2 og 3.1.

² Samtlige NIMs rapporter og anbefalinger om rusbrukeres rettigheter er tilgjengelig her:

<https://www.nhri.no/temaer/rusbrukere/>. Dette inkluderer bl.a. rapporten «Rus og menneskerettigheter» (2022) som identifiserte menneskerettslige utfordringer på rusfeltet og oppfølgingsrapporten «Du har ikke noe her å gjøre» (2024) (se pkt. 3).

NIM mener flere av målsetningene i stortingsmeldingen er egnet til å bedre ivareta rusbrukeres rett til helse. Blant disse er tiltak for å redusere gapet i forventet levealder mellom rusavhengige og resten av befolkningen, tilrettelegging for etablering av flere brukerrom, styrket nasjonal monitorering av rusmiddelsituasjonen og etablering av rusmiddelanalysetjenester. Det fremmes også flere forslag om å styrke rusbehandlingstilbudet og helsetilbudet i fengsel.

Videre støtter NIM at det skal etableres behandlingstilbud til barn og unge med rusproblemer, og innføres et nasjonalt rusmiddelforebyggende program for barn og unge som skal sikre en mer kunnskapsbasert tilnærming i det forebyggende arbeidet. NIM har tidligere påpekt at forebyggings- og behandlingstilbudet til barn som bruker ulovlige rusmidler utfordrer flere menneskerettslige bestemmelser. Særlig relevant her er barnekonvensjonen art. 33, som gir alle barn rett til beskyttelse mot bruk av ulovlige rusmidler. Bestemmelsen innebærer en plikt til å iverksette tiltak for å forebygge rusbruk blant barn og gi tilstrekkelig tilgang til behandling og skadereduserende tjenester.

Vi støtter særlig tiltak for en mer kunnskapsbasert tilnærming til det rusforebyggende arbeidet, spesielt overfor barn. Som stortingsmeldingen også anerkjenner, er deler av dagens forebyggings- og behandlingsinnsats på rusfeltet i for liten grad kunnskapsbasert. Barnekonvensjonen art. 33 stiller krav om at ethvert tiltak for å beskytte barn mot rusmidler må være effektive, altså egnet til å oppnå det ønskede formålet. En kunnskapsbasert tilnærming er derfor et godt utgangspunkt for å ivareta barns rettigheter på rusfeltet.

NIM vil samtidig understreke viktigheten av at de nevnte forslagene og målsetningene følges opp med konkrete tiltak og ressurser, slik at de får en effekt i praksis. Den største utfordringen ved ivaretagelsen av rusbrukeres rettigheter i Norge er nettopp i stor grad implementeringsgapet som ofte finnes mellom rettigheter på papiret og ivaretagelse av gruppens rettigheter i praksis.

3. Stigma og diskriminering

Bekjempelse av stigma og diskriminering omtales flere steder i reformen, blant annet basert på NIMs undersøkelse «Du har ikke noe her å gjøre» (2024), som innhentet erfaringer fra rusavhengige, brukerorganisasjoner, helsepersonell og politiansatte. Rapporten fant at rusavhengige risikerer å oppleve stigma og diskriminering i møte med helsevesenet og andre offentlige tjenester, og at dette blant annet kan føre til forverret helsetilstand, utenforskap og redusert hjelpesøkende atferd.

I oktober i år lanserte NIM en oppfølgingsundersøkelse om befolkningens holdninger til rusavhengige. I undersøkelsen svarer 6 av 10 respondenter at de

mener rusavhengige fortjener å få bedre helsehjelp. Samtidig forteller 1 av 4 at de har observert hets eller hatprat mot rusavhengige i løpet av det siste året, og mange har negative holdninger til gruppen. Dette belyser både utfordringer knyttet til stigma og ivaretagelsen av retten til helse.

I stortingsmeldingen varsles det at regjeringen vil utarbeide en handlingsplan for å motarbeide stigmatisering av rusavhengige, samt følge opp NIMs anbefalinger om tydeliggjøring av rusavhengiges menneskerettslige vern mot diskriminering. Dette er et viktig grep, og NIM ser frem til videre dialog med myndighetene om hvordan dette kan oppnås på best mulig måte.

4. Sammenhengen med reformens del 2

Stortingsmeldingen er første del av regjeringens todelte reform, og gjelder de helsemessige aspektene ved rusbruk. Ifølge regjeringen skal neste del av reformen, som gjelder de justispolitiske sidene, legges frem før påske 2025. Regjeringen har varslet at den vil bygge på en del av forslagene i Rushåndhevingsutvalgets utredning om strafferettslige og straffeprosessuelle spørsmål på rusfeltet (NOU 2024: 12). NIM har levert hørings svar til utredningen.³

Den strafferettslige tilnærmingen til befatning med narkotika til eget bruk må sees i sammenheng med retten til helse etter FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) artikkel 12. Selv om det ikke er noe menneskerettslig *krav* om å avkriminalisere bruk og befatning med narkotika til eget bruk, kan strafferettslige sanksjoner mot narkotika til eget bruk under visse omstendigheter være et inngrep i retten til privatliv etter EMK art. 8.⁴ En rekke internasjonale organer *anbefaler* avkriminalisering for å bedre realisere retten til helse, blant annet FNs høykommissær for menneskerettigheter, FNs spesialrapportør for retten til helse, og FNs komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Dette begrunnes blant annet med at bruk av straff kan hindre hjelpesøkende atferd, føre til mer risikofylt bruk av rusmidler og bidra til stigmatisering og forskjellsbehandling i møte med helsetjenestene.⁵

Straff kan med andre ord isolert sett svekke rusbrukeres tilgang til skadereduserende tiltak og helsetjenester. Det er etter NIMs syn derfor viktig at de

³ NIMs hørings svar til NOU 2024: 12 er tilgjengelig her: <https://www.nhri.no/2024/nou-2024-12-handheving-av-mindre-narkotikaovertridelser/>. Se særlig pkt. 5 om forebygging blant barn og unge.

⁴ *Thörn v. Sverige* (24547/18). Se nærmere om dette i den følgende artikkelen på Juridika av NIMs rådgivere Stine Langlete og Mathilde Wilhelmsen: <https://juridika.no/innsikt/avkriminalisering-av-narkotika-til-eget-bruk-hva-sier-menneskerettighetene>.

⁵ Se nærmere om dette i *Rus og menneskerettigheter* kap. 2.3 og 3.1.1.2, samt en rapport fra FNs høykommissær for menneskerettigheter fra 2023: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g23/156/03/pdf/g2315603.pdf>.

to delene av reformen ses i sammenheng, og at potensielle negative effekter av strafflegging og justispolitiske virkemidler motvirkes slik at dette ikke hindrer realisering av retten til helse. Det er særlig sentralt at de som reelt sett trenger hjelp med et rusmiddelproblem fanges opp av den samlede innsatsen på rusfeltet.

NIM antar videre at regjeringens overordnede mål om å sikre en mer kunnskapsbasert tilnærming på rusfeltet også vil gjelde for reformens del 2, og at innføringen av eventuelle lovendringer vil bygge opp under virkemidlene i gjeldende stortingsmelding.

Vennlig hilsen

for Norges institusjon for menneskerettigheter

Adele Matheson Mestad

Direktør

Eivind Digranes

Rådgiver

Dette dokumentet er elektronisk godkjent og har dermed ingen signatur.